

YOSH VA O'TISH DAVRI XUSUSIYATLARINI VOYAGA YETMAGANLARDA XULQ OG'ISHINING KELIB CHIQISHIGA TA'SIRI

PARDAEVA SHAXNOZA NAFAS QIZI

Alfraganus universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqola o'smirlarning deviant xulq-atvori haqida to'liq o'rganadi, psixogenez mexanizmlarini, o'tish davrida shaxsiyat shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillarni, shuningdek, ijtimoiy va psixobiologik jihatlarning ta'sirini tahlil qiladi. Maxsus e'tibor o'smirlarning ijtimoiy normalar va shaxsiy motivatsiyalar o'rtasidagi konfliktlarga qaratilgan bo'lib, bu antisotsial xulq-atvorning namoyon bo'lishiga olib keladi. Yoshdagi o'zgarishlar, masalan, emotsional beqarorlik, o'zini tasdiqlashga intilish va dunyoqarashning o'zgarishi, shuningdek, ijtimoiy muhitning og'ishlarni shakllantirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Zamonaviy o'smirlarning deviant xulq-atvorini tuzatish va deviant xulq-atvor shakllarining oldini olish bo'yicha yondashuvlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, psixogenez, antisotsial xulq-atvor, ijtimoiy moslashuv, psixobiologik omillar, sotsializatsiya, pedagogik tuzatish.

Kirish:

O'smirlarning xulq-atvorida kuzatiladigan tipik deviant namoyon bo'lishlar bizni ularning xulq-atvoridagi psixogenez mexanizmlarini ko'rib chiqishga va yoshga mos kelmaydigan xulq-atvor motivlarini obyektiv yondoshuv bilan tahlil qilishga undaydi. O'tish davrida yosh odamning shaxsiyatini shakllantirishda bir qancha omillar ta'siri ko'rsatilgan. Mahalliy yosh psixologiyasida o'smirlik davri shaxsiyat sifatlarining yangi shakllanishlarini ijtimoiylashuv, tarbiya va ta'lim jarayonida rivojlanish davri sifatida qaraladi. Shu bilan birga, o'smirlarda antisotsial xulq-atvorning namoyon bo'lishiga sabab bo'ladigan salbiy shaxsiyat xususiyatlarining shakllanishi qayd etiladi. Psixologlarning e'tibori zamonaviy o'smirlarda shaxsiy deformatsiyalarni, deviant xulq-atvorni va antisotsial namoyon bo'lishlarni bartaraf etishga qaratilgan: deadsptivlik, destruktivlik, egotsentrizm, agressivlik, aksentuarlik, addiktivlik.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Psixobiologik omillar, psixik funksiyalarni rivojlantiruvchi omillar, o'smirning shaxsiyatining individual-psixologik xususiyatlari, motivatsion va emotsional-iroda sohalari bilan bog'liq ekanligi ko'rsatilgan. O'smirlik davrida tashqi dunyodan o'ziga, o'zining "Men"iga qaragan yangi yo'nalish yuzaga keladi. Ushbu yosh davrining markaziy yangi shakli — shaxsning o'zini "bola emas", balki kattalarga o'xshash deb tasavvur qilishi, tezroq kattalar bo'lish istagi. Boshqaruvchi faoliyat turi — tengdoshlar

bilan emosional-intim muloqotdir, bunda yangi rollar, ijtimoiy xulq-atvor normalari, tanqidiy fikrlash, bilim va kasbiy qiziqishlar, ideallar va o'z-o'zini anglash shakllanadi.

O'smirlarning deviant xulq-atvorini namoyon bo'lishiga ta'sir qiluvchi omillardan biri — axloq, huquq, ijtimoiy va madaniy normalar o'rtasidagi ziddiyatlar va o'smirlarda ularni bajarish istagi va qobiliyatining yo'qligi. Chet el va mahalliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixobiologik omillar, bolalarning psixik funksiyalarini rivojlantiruvchi omillar, ularning shaxsiyatining individual-psixologik xususiyatlari, motivatsion va emosional-iroda sohalari bilan bog'liq. Shu bilan birga, bolaning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy-pedagogik omillar ham mavjud: oila, maktab, yaqin atrof, turli ijtimoiy institutlar.

Xulq-atvordagi og'ishlar o'smirning shaxsiyatida yuz berayotgan o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Chunki bolalarning psixofizik, aqliy, ijtimoiy va emosional rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, aynan shu rivojlanish, aksariyat hollarda, o'smirning kattalashishi va xulq-atvorining barcha keyingi xususiyatlarini belgilaydi. O'smirlik davriga xos bo'lgan xususiyat — psixikaning qarama-qarshi sifatlarining navbatma-navbat namoyon bo'lishidir: maqsadga intilish va qat'iyatlilik impulsivlik va beqarorlik bilan birlashadi, o'ziga ortiqcha ishonch va qarorlarida qat'iyatli bo'lish o'zini ayblash va o'ziga ishonchsizlik bilan almashtiriladi, muloqotga ehtiyoj — yolg'izlikka bo'lgan istak bilan birga, jasorat va uyatchanlik o'rtasida chegarani o'rnatadi, romantizm, orzular, oliy tuyg'ular — quruq ratsionalizm va siyosiylik bilan bog'lanadi, mehribonlik, muloyimlik tezda bezdumsizlik, ajralish, dushmanlik va hatto shafqatsizlikka aylanadi¹.

O'smirlarning antisotsial xulq-atvori, xatti-harakatlari, albatta, faqat ma'lum va tezkor natijalar bilan bog'liq emas, balki ular ong va dunyoqarashni shakllantiradi, qadriyatlarni va hayotiy yo'nalishlarni yaratadi, bu xatti-harakatlar va xulq-atvor uchun xos bo'lgan ko'nikmalar va malakalarni rivojlantiradi. Emosional beqarorlikning oshishi, shaxslararo munosabatlarda zaiflik o'smirlarda turli "ijtimoiy fobiya"larning shakllanishiga va ularning sonining ortishiga olib keladi. Ko'plab tadqiqotchilarning fikrini qabul qilamizki, xulq-atvor og'ishlariga, huquqbuzarliklarga nisbatan moyillik emas, balki depressiv holatlar aynan o'smirlik davrida yuzaga keladigan xarakterning buzilishi hisoblanadi. O'smirlarda depressiya va depressiv holatlar tufayli yuzaga keladigan xulq-atvor buzilishlari, deviant xulq-atvorning eng og'ir shakllaridan boshlab, kam miqdordagi dissiplinsiz harakatlargacha bo'lishi mumkin.

Natijalar:

Ma'lumki, ba'zi o'smirlarda emosional soha irodaviy sohani ortda qoldiradi, bu esa, xususan, emosional beqarorlik, asabiylik va agressivlikda namoyon bo'ladi.

¹ Yosh psixologiyasi: Bolalik, o'smirlik, yoshlik: ta'lim vositasi ped. oliy o'quv yurtlari uchun / tark. va ilmiy tahrir. V. S. Mukhina, A. A. Xvostov. Moskva, 2000. 624 bet.

O'smirlarda hayotiy tajriba juda kam bo'lgani uchun, ular o'zini tasdiqlashga intilishadi, o'z mustaqilliklarini noadekvat ravishda namoyon etishga moyil bo'lishadi. O'tkazgan tadqiqotimizda o'smirlarda yuqori darajadagi xavotirlik (65%) aniqlangan bo'lib, bu o'smirlarning emotsional-qiyamatli faoliyat yo'nalishini ko'rsatadi, bu esa bir qator ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlanadi. Ijtimoiy-psixologik statusda ham sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Ushbu yoshda birinchi marta mustaqil faoliyatga kirishish urinishlari amalga oshiriladi, ijtimoiy aloqalarni kengaytirish, kattalarning nazoratidan ozod bo'lish, mustaqillik, har qanday narxga bo'lsa ham o'zini tasdiqlashga intilish katta ahamiyatga ega bo'ladi. Mustahkam tasavvurlar va an'analarning transformatsiyasi yuz beradi, yangi o'z dunyoqarashi shakllanadi. Boshqacha aytganda, shaxsiyatning yangi turi, uning faoliyati yaratilmoqda, bu esa sezilarli ijtimoiy va psixologik o'zgarishlar bilan birga keladi.

Norma xulq-atvordan ancha uzoqlashgan turli barqaror og'ishlarni namoyon qiladigan o'smirlarga xos bo'lgan ijtimoiy-psixologik o'ziga xosliklar mavjud². Avvalo, axloqiy xulq-atvor tajribasining yo'qligini, o'z-o'zini baholashning buzilishini, ijtimoiy qadriyatlar haqida bilimning yo'qligini yoki ularga primitiv qarashni, axloqiy va huquqiy normalar tizimiga noto'g'ri munosabatni, psixologik kayfiyatning juda tez o'zgarishini va ijtimoiy tajribaning yetishmasligini ta'kidlash kerak.

Muhokama:

Shuni ta'kidlash kerakki, bu yoshga kelib, qadriyat orientatsiyalari to'liq shakllanmagan, tizimga aylanmagan, lekin mavjud bo'lganlari ham o'smirlarning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu xulq-atvor aniq ijobiy yo'nalishlarga ega emas, u beqarorlik va qarama-qarshilik bilan tavsiflanadi. Boshqalarning ta'siriga bo'ysunishga moyillik, axloqiy tasavvurlarni buzilishiga olib keladi va noto'g'ri qarashlar hamda qadriyatlarning rivojlanishiga sabab bo'ladi. O'smir tanlagan yo'l ham uning o'z-o'zini baholashiga bog'liq. Odatda, shaxsiyatning krizis holatlari tashqi, ijtimoiy omillar tomonidan chaqiriladi, deb hisoblanadi. Ammo krizis holatlari — bu jamiyat rivojlanishining umumiy belgisidir, shu jumladan shaxsiyatning rivojlanishi ham, bu yerda mos bo'lmagan fazalar, ijobiy va salbiy yangi shakllanishlar birlashadi. Shu bilan birga, progressiv o'zgarishlar, ya'ni shaxsiyatning shakllanishi, asosiy tendensiyadan ko'plab siljishlar, og'ishlar bilan kurashish jarayonida yuz beradi. Bu jarayonning odamning o'zidan bog'liq ekanligi va subyektiv tarzda tartibga solinganligi hisoblanadi.

Afsuski, jamiyatda axloqiy cheklanmaganlikning barcha chegaralarni oshib ketganligi haqidagi haqiqatni tan olish kerak.³ Bizning fikrimizcha, oila ichida o'smir yigit yoki qizning jinsiy tarbiyasi, shuningdek, psixologlar va pedagoglarning jinsiy rivojlanishdagi og'ishlarni tuzatishning samarali yo'llarini izlashga e'tibor qaratish juda

² Kivenko N. V., Lanovenko I. I., Melnik P. V. Deviant xulq-atvor: zamonaviy paradigmalar. Irpen, 2002. 240 bet.

³ Yakovlev B. P., Babushkin G. D., Babushkin E. G. Marginal shaxslarning deviant xulq-atvorining psixologik regulatsiya tizimidagi motivatsiya va emotsiyalar // Psixopedagogika huquqni muhofaza qilish organlarida. 2015. № 1(60). B. 25-28.

muhimdir. O'smirlar o'z holatini anglashlari va muammolarni yengishlari orqali vaqtida tuzatilgan jinsiy identifikatsiya, avvalo, bugungi o'smirlarga kelajakdagi hayotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni oldini olishga qaratilgan bo'lishi kerak. Aniq bo'ladiki, deviant xulq-atvorga moyillik shaxsning individual-psixologik xususiyatlari bilan ham bog'liqdir.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, keltirilgan ijtimoiy, psixologik, pedagogik omillar, deviant xulq-atvorining yuzaga kelishi ko'pincha bir nechta omillarning birgalikdagi ta'siri natijasida sodir bo'lishini va bu hodisaning tizimli yondashuvni talab qilishini, salbiy xulq-atvor shakllarini oldini olish, ba'zi shaxsiyat sifatlarini psixologik-pedagogik tuzatish, maslahatlar berish, ijtimoiy reabilitatsiya va zamonaviy o'smirlardagi xulq-atvor og'ishlarini muvofiqlashtirish uchun zarurligini tasdiqlaydi. Ushbu ishni o'smirlar bilan amalga oshirish, o'qituvchilar, ota-onalar, ta'lim muassasalari rahbarlarining tarbiyaviy faoliyatining predmetiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi: o'quv qo'llanma / L.Y. Olimov, A. M. Nazarov. - Toshkent: «Tafakkur avlodi», 2020 . -496 b.
2. Yosh psixologiyasi: Bolalik, o'smirlik, yoshlik: ta'lim vositasi ped. oliy o'quv yurtlari uchun / tark. va ilmiy tahrir. V. S. Mukhina, A. A. Xvostov. Moskva, 2000. 624 bet.
3. Kivenko N. V., Lanovenko I. I., Melnik P. V. Deviant xulq-atvor: zamonaviy paradigmalar. Irpen, 2002. 240 bet.
4. Yakovlev B. P., Babushkin G. D., Babushkin E. G. Marginal shaxslarning deviant xulq-atvorining psixologik regulatsiya tizimidagi motivatsiya va emotsiyalar // Psixopedagogika huquqni muhofaza qilish organlarida. 2015. № 1(60). B. 25-28.
5. B.A.Aliyev., G'.Rafiqov., T.Sultonov., M.Mullajonova., B.Rahmonov. Sotsiologiya. O'quv qo'llanma. - T.: 2005.